

امکانسنجی اکوتوریسم روستایی

(مطالعه موردی: روستای قلعه قافه پایین مینودشت)

معصومه رفیعی*^۱، دانش آموخته دکتری گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

افسانه مجیدی، دانش آموخته دکتری گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۱۲/۱۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۸/۲۸

چکیده

امروزه اکوتوریسم طبیعی نه تنها به عنوان منبع درآمدی بی پایان، بلکه در جایگاه مدل توسعه‌ای پایدار بیش از پیش اهمیت یافته است. مقاله حاضر با تکیه بر فرآیند برنامه‌ریزی راهبردی، با هدف اساسی شناسایی و اولویت‌بندی راهبردهای مناسب گردشگری طبیعی روستای قلعه قافه پایین تدوین شده است. طبیعت بکر و فوق‌العاده کوهستان و پیشینه تاریخی این منطقه، قلعه قافه پایین را به روستایی بسیار توانمند به لحاظ گردشگری روستایی تبدیل کرده است. لیکن این روستا فاقد امکانات و تجهیزات رفاهی لازم جهت اسکان گردشگران و نیز فاقد توانایی‌های تبلیغاتی مناسب به منظور جذب گردشگران است. روش تحقیق در این مطالعه توصیفی-تحلیلی و جمع‌آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای و مشاهدات نگارندگان از منطقه مورد مطالعه بوده است. تجزیه و تحلیل بر مبنای الگوی تحلیل SWOT استوار بوده که در نهایت به ارائه راهبردهای چهارگانه منجر گردیده است. با به دست آمدن راهبردهای چهارگانه و با استفاده از ماتریس عوامل داخلی و خارجی موقعیت راهبردی گردشگری روستای قلعه قافه پایین در شهرستان مینودشت تعیین گردیده است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است، آستانه‌ی آسیب‌پذیری این روستا بسیار بالا بوده و نیازمند بازنگری و ارایه سیاست‌های مناسب در جهت رفع ضعف‌ها و پرهیز از تهدیدها است. همچنین راهبردهای تهاجمی-توسعه، مناسب‌ترین روش مدیریت فعالیت‌ها و عملکردهاست و نیز با استفاده از ماتریس برنامه‌ریزی راهبردی، بهترین راهبردهای تهاجمی-توسعه در قالب نتیجه‌گیری و پیشنهادها کاربردی ارائه گردید.

واژگان کلیدی: اکوتوریسم، قلعه قافه پایین، برنامه‌ریزی راهبردی، مدل SWOT.

* نویسنده مسئول Email: raha_rafie@yahoo.com

نحوه استنادی به مقاله:

رفیعی، معصومه، مجیدی، افسانه (۱۴۰۰). امکانسنجی توسعه اکوتوریسم روستایی (مطالعه موردی: روستای قلعه قافه پایین). فصلنامه مطالعات جغرافیایی

مناطق کوهستانی. سال دوم، شماره ۱ (۵). صص ۷۵-۵۹. Doi:10.52547/gasma.2.1.59

۱. مقدمه

گردشگری، امروزه یکی از مسایل مهم و موثر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. توسعه اکوتوریسم به عنوان یکی از پر جاذبه‌ترین انواع گردشگری علاوه بر پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، آثار محیط‌زیستی قابل توجهی نیز می‌تواند داشته باشد. این آثار در صورت عدم دقت نظر، عدم تدوین و انجام اقدامات پیشگیرانه در قالب راهبردها، استانداردها و ارزیابی‌های مستمر، پیامدهای تخریبی بسیاری در محیط‌های انسانی و طبیعی خواهند داشت و موجب ناپایداری محیطی و در نهایت ناپایداری اکوتوریسم خواهند شد. در عین حال اکوتوریسم می‌تواند به عنوان ابزاری مناسب در جهت توریسم پایدار نقش جهانی و یا محلی داشته باشد (زاهدی، ۱۳۸۸).

امروزه از برخی نظرها گردشگری یک تهدید مهم برای تنوع فرهنگی و زیستی است، اما در برخی از کشورها افزایش اهمیت اقتصادی آن مورد توجه بیشتری واقع شده است. با توجه به انبوه رو به ازدیاد گردشگران و سودمندیهای اقتصادی توریسم، بدیهی است اگر گردشگری به طور صحیح انجام نشود، منجر به خطراتی خصوصاً در مناطق بکر و محیط‌های شکننده خواهد شد و در نهایت منتج به ناپایداری صنعت گردشگری میشود. اکوتوریسم به عنوان یکی از پر جاذبه‌ترین انواع گردشگری و توریسم، پتانسیل ایجاد اثرات مثبت اجتماعی و محیط‌زیستی را دارد و بنابراین ممکن است بتواند به عنوان ابزاری برای نیل به پایداری توریسم بکار گرفته شود. اکوتوریسم اغلب نسبت به بخش‌های دیگر صنعت توریسم کاملاً متفاوت عمل می‌کند، زیرا براساس مفاهیم توسعه پایدار که عبارتند از، حفاظت از مناطق طبیعی، آموزش بازدیدکنندگان با توجه به توان محیط و منفعت مردمان محلی تعریف شده است (هوشمند و همکاران، ۱۳۹۲؛ رهنمایی، ۱۳۷۹). اکوتوریسم به عنوان

شکلی از توریسم طبیعت پایه، تعریف شده است اما به عنوان یک ابزار توسعه‌ی پایدار نیز مطرح است. واژه‌ی اکوتوریسم از یک طرف به مجموعه‌ای از الگوهای طبیعت پایه اشاره می‌کند و از طرف دیگر دارای یک بخش تجاری است. اتحادیه جهانی حفاظت^۱، در سال ۱۹۹۶ در تعریفی که از اکوتوریسم ارائه می‌دهد، اکوتوریسم را یک سفر مسئولانه محیط‌زیستی و بازدید از مناطق نسبتاً آسیب ندیده می‌داند که به منظور لذت و قدرشناسی از طبیعت صورت می‌گیرد و میزان حفاظت از آن را ارتقا می‌دهد و تاثیر منفی کمی در بازدید از محل دارد و مشارکت سودمند اقتصادی و اجتماعی فعال را برای جوامع محلی فراهم می‌کند (اتحادیه جهانی حفاظت، ۱۳۷۴). در اکوتوریسم هدف، مشاهده و درک عوارض طبیعی و اجزای فرهنگی است در حالیکه توریسم بیشتر به فعالیت‌های فیزیکی و موقعیت‌های مهیج در محیط‌های طبیعی مرتبط است. از دیدگاه عملکردی، اکوتوریسم در بازار تجاری فردی و یا توریسم کوچک مقیاس بیشتر فعالیت دارد (همان مع).

زندگی روستایی و نوع نگرش روستاییان به جهان و طبیعت و نیز امکانات و دانش آنها در ساخت و تولید و شیوه‌های بهره‌وری باعث می‌شود که اجزای محیط، در عین رعایت سادگی و برقراری رابطه‌ای منطقی و مکمل بین خود، با حداکثر کارآیی و مطلوبیت شکل گیرند. همچنین، سازمان فضایی - کالبدی روستا که بازتابی از ارزش‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی آن است، از همین نحوه کارکرد تأثیر می‌پذیرد. از این رو، می‌توان گفت که شیوه زندگی معنوی و مادی در روستا، به اقتضای ماهیت و متناسب با ساختار فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و به ویژه محیط جغرافیایی آن، دارای سازماندهی درونی و کالبدی

¹ IUCN

محیط درونی و بیرونی مؤثر بر توسعه گردشگری روستایی در مکان مذکور، ارایه‌ی راهبردهای اجرایی توسعه‌ی گردشگری پایدار در روستای قلعه قافه پایین.

جعفریان و اسکندریان (۱۳۹۵)، در مقاله‌ای با عنوان «راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل سوات (مورد مطالعه روستای لاسجرد شهرستان سمنان)، نشان دادند که چشم‌اندازهای زیبا و منحصر بفرد مهمترین قوت، نامناسب بودن تسهیلات و تجهیزات اقامتی مهمترین ضعف، افزایش انگیزه بیشتر برای مسافرت و تفریح مهمترین فرصت و تخریب زمین‌های کشاورزی و مزارع روستایی مهمترین تهدید توسعه گردشگری روستایی در روستای لاسجرد است.

کیاکجوری و کاکرودی (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای با عنوان «امکانسنجی اکو توریسم در روستای جواهرده رامسر با استفاده از مدل SWOT»، چنین بیان کردند که اشاعه اکو توریسم در سطح منطقه‌ای و ملی، حفاظت و مدیریت محیط‌زیست، مشارکت روستاییان در طرح‌های توسعه روستا، ایجاد زیرساخت‌های لازم جهت تحقق توسعه پایدار گردشگری، جلوگیری از فرار سرمایه، هماهنگی میان سازمان‌های مربوط به گردشگری طبیعی را می‌توان از عوامل مؤثر در ایجاد اکو توریسم عنوان نمود.

کرمی‌دهکردی و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه روستاییان استان چهارمحال بختیاری» نشان دادند که، هفت عامل برنامه‌ریزی دولتی، مشارکت، فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی، بهداشتی و محیط‌زیست، امنیت و آرامش و تبلیغات و سودمندی در مجموع ۷۲/۰۴ درصد واریانس عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در این استان را تبیین کرده‌اند.

ویژه‌ای است (اکبری^۱، ۲۰۰۶، ۱۵)، که در چهره زمین یا و از جمله در بخش مسکن اثرات و پیامدهایی را به جا می‌گذارد. منظر بومی روستایی در ایران، به لحاظ ماهیت کارکردی و پاسخگویی به نیازهای انسانی، فعالیت‌های مردمی، عناصر تولیدی و محیط‌زیست، مجموعه‌ای همگن و متشکل را با هویت کالبدی خاص تشکیل می‌دهد که نمایانگر ارتباطات، کارکردها و نقش چندعملکردی فضاهاست (عظیمی و جمشیدیان، ۱۳۸۴: ۲۵).

بنا به تعریف سازمان جهانی جهانگردی، توسعه پایدار گردشگری فرایندی است که با کیفیت زندگی میزبانان، تأمین تقاضای بازدیدکنندگان و به همان نسبت با حفاظت منابع محیط طبیعی و انسانی در ارتباط است (قدمی، ۱۳۹۰: ۶۵). اکو توریسم پایدار نوعی گردشگری است که از نظر بوم شناختی پایدار و ضمن پاسخ به نیازهای فعلی زیست بوم، به حفظ و بسط فرصت‌هایی برای تداوم حیات آنها در آینده پردازد (اکبری و بمانیان، ۱۳۸۷: ۱۳۴).

گردشگری روستایی به عنوان یکی از انواع گردشگری که گونه‌های متفاوتی از جذابیت‌های گردشگری را داراست و می‌تواند جایگاه مهمی را در توسعه و رونق اقتصاد ملی، منطقه‌ای و محلی داشته باشد. در این راستا نیز شهرستان مینودشت در استان گلستان با دارا بودن روستاهای هدف گردشگری آثار و جاذبه‌ها بی‌نظیری را در خود جای داده است، که می‌تواند به عنوان یکی از قطب‌های نمونه گردشگری در سطح منطقه معرفی شود. اهداف کلی این پژوهش عبارتند از شناخت روندهای طبیعی جذب گردشگران، بررسی پیامدهای مطلوب و نامطلوب گردشگری در روستای قلعه قافه پایین از دیدگاه جامعه‌ی محلی، بررسی ارتباط بین توسعه گردشگری و شاخص‌های پایدار در ناحیه‌ی قلعه قافه پایین، شناخت عوامل

¹ Akbari

بهرامی و همکاران (۱۳۹۰)، در پژوهشی تحت عنوان "برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری روستایی (مطالعه موردی: استان کردستان)" نشان دادند که آستانه آسیب‌پذیری مناطق روستایی مذکور بسیار بالاست و نیازمند بازنگری و ارایه سیاست‌های مناسب در جهت رفع محدودیت‌ها و استفاده از مزیت‌های نسبی موجود است.

حسنوند و حسنوند (۱۳۹۰)، در پژوهشی تحت عنوان "امکانسنجی گردشگری روستایی و آثار آن بر توسعه روستایی (بررسی موردی منطقه کهمان در شهرستان سلسله)" نشان دادند که، میزان مزایا و محدودیت‌های توسعه گردشگری در منطقه، تقریباً یکسان است. همچنین گردشگری تا حد بسیار کمی، موجب رشد درآمد شده، اما در افزایش ساخت و ساز و نیز رشد قیمت زمین در روستا بسیار مؤثر بوده است. گردشگری به لحاظ اجتماعی نیز تأثیر بسیار اندکی بر تغییر نوع لباس، نوع مراسم، الگوی مصرف غذا و بهبود وضعیت آموزش داشته، اما تا حد زیادی، موجب گسترش روابط بیرونی روستا با نواحی همجوار و افزایش بی‌هنجاری شده است. در بعد کالبدی نیز گردشگری به محیط زیست منطقه لطمه‌زده و موجب کاهش تنوع گیاهی، حیوانی و آلودگی آن شده است. اما در عین حال، تا حد زیادی موجب گسترش فضاهای سبز در روستاها شده بود.

میرزایی (۱۳۸۸)، در پژوهشی تحت عنوان "تأثیر توسعه گردشگری روستایی بر اشتغال در منطقه اورامانات کرمانشاه" نشان داد که، گردشگری روستایی زمینه اشتغال فصلی در منطقه را به ویژه در بهار فراهم ساخته و شاغلان دیگر بخش‌های اقتصادی به ویژه کشاورزی را به سوی خود جذب کرده است.

افتخاری و مهدوی (۱۳۸۴)، در پژوهشی تحت عنوان "راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل

SWOT دهستان لواسان کوچک" نشان دادند که اگر گردشگری روستایی می‌خواهد به پایداری برسد و نقش مثبتی در زندگی مردم روستا ایفا کند، نیازمند تعیین و توسعه راهکارهای مشخص، مدیریت محیط‌زیست، توسعه مشارکت محلی، قوانین صریح و محکم، بازاریابی پایدار و برنامه‌ریزی واقع بینانه است.

اکبری و بمانیان (۱۳۸۷)، در پژوهشی تحت عنوان "اکوتوریسم روستایی و نقش آن در توسعه پایدار روستای کندوان"، برای دستیابی به هدف ایجاد یک ساختار پایدارتر در منطقه روستایی، نخست مقوله‌های «توسعه پایدار» و «اکوتوریسم پایدار» مورد مطالعه قرار دادند و سپس در گام بعد، با استفاده از نتایج به دست آمده و مروری بر ادبیات تخصصی مرتبط با موضوع، و به منظور تدوین یک چارچوب نظری برای تبیین مؤلفه‌های سازنده طراحی پایدار روستایی، مدلی به نام «مکان پایدار» توصیه نمودند. در واپسین گام، مفروضات زیربنایی، راهبردها و تدابیر مرتبط با موضوعیت پژوهش مطرح گردیده و بر اساس مؤلفه‌های عملکردی، زیست محیطی و تجربی -زیباشناختی، جمع‌بندی کیفی نتایج را بدست آوردند. در این راستا، بهره‌گیری از نظریه‌ها، جستجوها و رویکردهای اندیشمندان مطرح در حوزه‌های معماری، معماری منظر و طراحی شهری از نظر دور نمانده است.

رکن‌الدین افتخاری و قادری (۱۳۸۱)، در پژوهشی تحت عنوان "نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چهارچوب‌های نظریه‌ای)" نشان دادند که در دهه پایانی قرن بیستم بسیاری از برنامه‌ریزان اجتماعی - اقتصادی در کشورهای اروپایی گردشگری را روشی مطمئن با چشم‌اندازی بسیار روشن برای توسعه روستاها بویژه محرومترین آنها معرفی کرده‌اند. مطالعات انجام شده در کشورهای فرانسه، اتریش، سوییس، انگلستان، ایرلند، تایلند

مصاحبه و مشاهدات منظم مستقیم و غیر مستقیم استفاده گردیده است.

در این مقاله ابتدا از روش پیمایش میدانی، اطلاعات موجود، جاذبه ها، امکانات و خدمات گردشگری و وضعیت گردشگری روستا مورد بررسی قرار گرفته است. برای نظر سنجی از جامعه محلی، دو گروه مشارکت کننده تعداد ۱۰ نفر از مردم روستا (ساکنان روستا و مسؤولان محلی شامل دهیاری و شورا و مالکان واحد های تجاری روستا) و تعداد ۲ نفر از مسئولین اداری (در بخش داری و بنیاد مسکن و فرمانداری شهرستان مینودشت)، به عنوان جامعه آماری انتخاب گردیدند و مورد مصاحبه نیمه ساختاریافته مبنی بر تعیین عوامل سوآت قرار گرفتند و اقدام به ثبت دیدگاه های آنان در ارتباط با حضور گردشگران گردید.

با توجه به موضوع مورد مطالعه با بررسی پیشینه تحقیق و مطالعات انجام شده در رابطه با پیامدهای مثبت و منفی گردشگری در سکونتگاه های روستایی و بررسی مقدماتی از قابلیت های محدوده مورد مطالعه در خصوص گردشگری، شاخص های و متغیرهای پژوهش در سه بعد محیطی-کالبدی، اجتماعی و اقتصادی ارائه گردیده است.

شاخص های اقتصادی: اشتغالزایی، بهبود اشتغال زنان، بهبود درآمد، افزایش قدرت خرید، افزایش تولید و فروش صنایع دستی، بهبود بازار فروش محصولات، افزایش ساخت و ساز، بهبود کیفیت زندگی، استقبال گردشگران از محصولات تولیدی روستا (صنایع دستی و کشاورزی).

شاخص های اجتماعی: احیای عادات و رسوم فرهنگی خوب، بهبود وضعیت بهداشت فردی و عمومی، بهبود روابط بیرونی روستا با نواحی همجوار، کاهش مهاجرت، بازگشت مهاجران، بهبود مشارکت، افزایش امکانات روستا (آموزشی، بهداشتی و خدماتی)، وضعیت امنیت، تعامل روستاییان با گردشگران.

و ژاپن نشان میدهد که گردشگری روستایی بسرعت در اقتصاد روستایی رشد کرده و مکمل فعالیت های کشاورزی شده است. ماهیت صنعت گردشگری ایجاد اشتغال و درآمد، متنوع سازی اقتصاد، مشارکت اجتماعی و استفاده از منابع محلی است. از آنجا که بخش اعظم مشکلات عقب ماندگی و توسعه نیافتگی روستایی نیز به فقدان این صنعت برمی-گردد، گردشگری روستایی با حل مسائل و مشکلات فوق میتواند به توسعه روستایی کمک نماید.

دان^۱ (۲۰۰۸) به بررسی اکوتوریسم در کشور بوتان پرداخته و ضمن مطالعاتی بر روی تعداد گردشگران طبیعت بین سال های ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۷، نقش جوامع محلی و روستایی را در دستیابی به خوشبختی ناخالص ملی پر اهمیت شمرده است. بر طبق اصول «خوشبختی ناخالص ملی» که خط مشی فعالیت های دولت را در دستیابی به توسعه پایدار همه جانبه تعیین می کند، بهبود شرایط زیستی انسان نسبت به پیشرفت ها و تجهیز اقتصادی در اولویت قرار دارد.

چوی^۲ (۱۹۹۹) در پژوهشی تحت عنوان "کیفیت اشتغال گردشگری" نشان داد که با وجود دستمزدهای مختلف، سطح رضایت شغلی در مشاغل مربوط به گردشگری خیلی بالاست، و کیفیت اشتغال گردشگری نیز بهتر از سایر مشاغل است.

۲. روش تحقیق

با توجه به ماهیت موضوع و هدف، روش تحقیق به صورت توصیفی و تحلیلی با هدف کاربردی تعیین شده است. تهیه اطلاعات به دو روش اسنادی و میدانی انجام گردیده است. در بخش اسنادی از نشریات، کتب، نقشه ها، طرح های بالادست در منطقه و نهایتا پایگاه های اینترنتی اطلاعات مورد نیاز گردآوری شده است. در کار میدانی از پرسشنامه،

¹ Dhan

² Choy

شاخص‌های محیطی - کالبدی: حفظ بناهای واجد ارزش محیطی، حفظ محیط‌زیست، بهبود وضعیت معابر داخلی و راه‌های ارتباطی، گسترش خدمات زیربنایی، زیباسازی روستا، بهبود وضعیت دفع فاضلاب و زباله‌ها. پس از تدوین و استخراج اطلاعات از مطالعات میدانی، اسنادی و مصاحبه، از تحلیل سوات برای سنجش محدودیت‌ها و قابلیت‌های گردشگری روستا استفاده گردید. تحلیل سوات برای تعیین استراتژی توسعه گردشگری در روستا در فازهای زیر انجام شد.

فاز اول: تبیین مهمترین نقاط قوت جهت ارائه طرح راهبردهای تهاجمی با تکیه بر بهره‌گیری از برتری‌های روستای هدف گردشگری قلعه قافه پایین.

فاز دوم: تبیین مهمترین فرصت‌های موجود جهت ارائه راهبردهای بازنگری تخصیص مجدد منابع برای رفع نقاط ضعف درونی روستا.

فاز سوم: تبیین مهمترین ضعف‌های درون روستا به منظور ارائه راهبردهای تنوع‌بخشی در روستا.

فاز چهارم: تبیین مهمترین تهدیدهای موجود جهت ارائه راهبردهای تدافعی در جهت رفع آسیب‌پذیری روستای مورد مطالعه.

تجزیه و تحلیل سوات شناسایی نظام‌مند عواملی است که راهبرد باید بیشترین سازگاری را با آنها داشته باشد. منطق رویکرد مذکور این است که راهبرد اثر بخش باید قوت‌ها و فرصت‌های سیستم را به حداکثر برساند، ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل برساند. این منطق اگر درست به کار گفته شود نتایج بسیار خوبی برای انتخاب و طراحی یک راهبرد اثر بخش خواهد داشت (پیرس و رایبسون^۱، ۱۳۸۲: ۱۵۵).

۲. ۱. محدوده مورد مطالعه

شهرستان مینودشت با مساحتی در حدود ۷۰۰ کیلومتر مربع در ناحیه شرقی استان گلستان و در دنباله دامنه کوه‌های البرز شرقی واقع شده است. و با گرگان مرکز استان گلستان ۱۱۶ کیلومتر فاصله دارد. این شهرستان از جنوب به استان سمنان و از شرق به شهرستان گالیکش، از غرب به شهرستان آزادشهر و از شمال به شهرستان گنبد کاووس محدود است. ارتفاع این شهرستان از سطح دریا حدود ۹۰۱ متر می باشد (سایت فرمانداری مینودشت). روستای قلعه قافه پایین از توابع بخش مرکزی شهرستان مینودشت است و در ۱۳۵ کیلومتری شهر گرگان واقع شده است. مردم این روستا آن طور که در کتاب گردشگری روستایی سازمان میراث فرهنگی و گردشگری نوشته شده است اجداد خود را از بازماندگان حسن صباح می‌دانند. اگر از آنها معنای نام روستای شان را پرسید می‌گویند "لانه سیمرخ". این روستا را به دلیل قرار گرفتن در منطقه‌ای کوهستانی با شیبی تند قلعه قافه می‌نامند. نکته قابل توجه در ارتباط با موقعیت نسبی این روستا، محصور بودن آن در میان حصاری کوهستانی است. معماری روستای قلعه قافه، همانند بیشتر روستاهای دامنه‌ای، پلکانی است (طرح هادی روستای قلعه قافه پایین، مهندسین مشاور ساج طوس یاران، ۱۳۹۵).

قلعه قافه پایین از جمله روستاهایی است که تحت عنوان «روستای هدف گردشگری» شناخته شده است. بافت سنتی و پیچیده آن به لحاظ میراث فرهنگی یکی از بافت‌های روستایی ممتاز در استان گلستان است که قدمتی چند صدساله دارد. طبق گفته‌های معتمدین روستا، قدمت این روستا به بیش از هزار سال می‌رسد. قومیت مردم ترک قزلباش و فارس است. بدلیل درگیری‌هایی که با ترکمن‌ها داشتند و به دلیل وجود منابع آب، و امنیت منطقه، عده‌ای از فارس‌ها و ترک‌ها چند صد سال قبل به این محل آمده و سنگ بنای روستا را در محله قلعه (هسته اولیه روستا) بنیان

^۱Pearce & Robinson

نمودند (طرح هادی روستای قلعه قافه پایین، مهندسین مشاور ساج طوس یاران، ۱۳۹۵).

موقعیت کوهستانی این روستا، سبب شده است تا راه ارتباطی روستا نامناسب و در زمستان‌ها و فصل بارش برف مسدود شود. روستا بر روی دامنه‌های کم شیب و گاهی پر خطر و در معرض رانش گسترش یافته و در حال حاضر در محدوده بافت دایر روستا هیچ فرصتی برای توسعه کالبدی وجود ندارد. همچنین توپوگرافی بستر روستا، سبب هزینه‌های گزاف ساخت و ساز مسکن، تراکم بافت و وسعت کم واحدهای مسکونی شده است. به دلیل قرارگیری در کوهستان، روستا با مخاطرات طبیعی چون رانش، ریزش دامنه و زمین لغزش مواجه است و خطر سیل نیز فقط در قسمت جنوب قلعه قافه که آبریز کوه به سمت روستا است تهدیدی جدی به شمار می‌آید. در این روستا طوفان تقریباً در همه فصول و ماه‌های سال به وقوع پیوسته ولی فراوانی آنها برحسب ماه‌های سال و روستاهای بخش مرکزی مینودشت قابل ملاحظه است. میانگین فراوانی ماه‌های وقوع طوفان در هر روستا ۲/۳۸ ماه (۲۰ درصد مواقع ممکن) و دامنه آن بین حداکثر ۸ و حداقل ۱ ماه در تغییر است.

مهاجرت مردم از روستا به روستاهای دیگر و بخصوص قلعه قافه بالا نیز، سبب کندی گسترش روستا شده است.

رودخانه چهل چای که از وسط روستا می‌گذرد از زیبایی‌های این روستا به شمار می‌آید. این رودخانه قلعه قافه را به دو بخش بالا و پایین تقسیم می‌کند. رودخانه در فصل بارش طغیان می‌نماید و سیلاب‌های عظیمی رخ می‌دهد. ولی به علت استقرار واحدهای مسکونی در بالادست‌ها و عدم وجود زمین کشاورزی در حریم رودخانه، هیچ‌گونه خسارت جانی در دهه‌های اخیر به بار نیاورده ولی باعث از بین رفتن تعدادی دام گردیده است. علاوه بر این در زمان طغیان رودخانه چهل چای ارتباط این روستا با قلعه قافه بالا و

سایر روستاهای شهرستان مینودشت قطع می‌گردد. علی‌رغم آسفالتی بودن جاده دسترسی تا مرکز شهرستان، به علت موقعیت کوهستانی روستا، راه‌های دسترسی صعب‌العبور هستند. این امر باعث محدودیت توسعه اقتصادی، اجتماعی و کالبدی روستا و محدودیت بازدید گردشگران شده است. وجود رودخانه چهل چای هم به عنوان یک فرصت برای کشاورزی و هم به عنوان یک تهدید (خطر سیلاب) برای روستا بشمار می‌رود. وجود جنگل‌های انبوه در جنوب روستا علی‌رغم اینکه فرصتی برای منابع طبیعی و حفظ محیط زیست و آرایش آب و هوا محسوب می‌شوند، خود به عنوان تهدید در مقابل توسعه کالبدی روستا محسوب می‌گردند. عامل محدود کننده گردشگری علاوه بر مخاطرات کالبدی، شامل علائق فرهنگی مردم نیز می‌گردد. حضور گردشگران در روستا و پیرامون آن می‌بایست با اعتقادات مذهبی و هنجاری جامعه روستا نیز هماهنگی داشته باشد. مردم روستا به لحاظ مذهبی و برخورد‌های اجتماعی سختگیر هستند و زنان روستا در امور عمومی و در جلسات روستا، بنا بر اعتقادات خویش مشارکت نمی‌کنند (همان منبع).

به علت بارش‌های مناسب و وجود خاک حاصلخیز، در اراضی کشاورزی پیرامون روستا محصولات چوبی چون گندم، جو، سیب زمینی، یونجه، و گوجه فرنگی به صورت دیم کاشته می‌شوند. شرایط مساعد اقلیمی موجب رونق باغداری شده و میوه‌های زردآلو، گردو، سیب، آلو و گردو در آن به عمل می‌آید. برای کاشت محصولات کشاورزی، مردم روستا کمتر از کارگران استفاده می‌کردند، آنها بر طبق یکی از سنت‌های قدیم خود، از روش همکاری و همیاری استفاده می‌کنند. و روش این همکاری بدین صورت است که، برای کاشت یا برداشت محصولات یک مزرعه، یک یا دو روز، به فردی کمک می‌کنند و بعد از اتمام کار او، برای

شبکه معابر روستا اجرا نشده است. نبود فضای باز و شیب زیاد و عرض کم معبر اصلی سبب مشکلات ترافیکی در سطح بافت روستا شده است. عرض محور اصلی کم و علاوه بر آن شیب هم زیاد است و جای برای توقف وسایل در امتداد این محور وجود ندارد. طرح بهسازی بافت با ارزش تاکنون، تنها طرح اجرایی مشخص از منظر گردشگری روستایی است که در این روستا اجرا گردیده است.

شخص دیگری این عمل را انجام می دهند تا کاشت یا برداشت محصول همه افراد گروه انجام شود. روستای قلعه قافه پایین دارای طرح هادی است و در چند سال گذشته قسمتی از معابر اصلی روستا با سنگفرش اجرا شده اند. اما دفع پساب و رواناب و فاضلاب یکی از مسائل و مشکلات معابر روستای قلعه قافه پایین به شمار می رود. کوهستانی بودن روستا و بافت ارگانیک، هزینه زیاد تخریب و عدم بودجه کافی از جمله مواردی هستند که تا کنون

شکل ۱. موقعیت روستای قلعه قافه پایین نسبت به شهرستان مینودشت، منبع: نگارنده، ۱۳۹۹

شکل ۲. نمایی از بافت کوهستانی روستای قلعه قافه پایین، منبع: نگارنده، ۱۳۹۹

مجموعه‌ای گسترده از منابع پراکنده، ثبت نشده و در بسیاری موارد، رو به نابودی را در بر می گیرد. بررسی جغرافیای طبیعی و نیز امکانسجی هر کدام از جاذبه‌های بوم شناختی قابل سرمایه گذاری در ایران بیانگر آن است که در کشورمان، اکوتوریسم یک منبع اقتصادی کم نظیر، خاص،

۳. یافته‌های تحقیق

غنای جاذبه‌های ایران، با انبوهی از یادمان‌های تاریخی و میراث‌های فرهنگی و طبیعی برجای مانده از دوره‌های مختلف، سبب شده است که این سرزمین را جهانی در یک مرز بنامند. با این حال، داشته‌های اکوتوریسم ایران

هنوز توان کافی برای رشد این نوع گردشگری را در خود نیافته است. جدول (۱) نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها را در روستای قلعه قافه پایین ارائه می‌دهد.

بسیار مستعد و البته رها شده به حال خود است. روستای قلعه قافه پایین نیز از روستاهایی با قابلیت فوق العاده گردشگری طبیعی است. قابلیتی که علی‌رغم شناخته شدن

جدول ۱. نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها در روستای قلعه قافه پایین

بیرون سیستم (TO)		درون سیستم (SW)	
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weaknesses)	نقاط قوت (Strengths)
<p>۱T. ناپایداری محیط زیست در پی بحران‌های تخریب و مخاطرات محیطی،</p> <p>۲T. تضعیف چشم انداز کالبدی در اثر تغییر کاربری جنگل و مزارع،</p> <p>۳T. آلودگی‌های زیست محیطی ناشی از بازدید مردم از روستا،</p> <p>۴T. ساخت وساز بی رویه و تبدیل بناهای بافت قدیمی و با ارزش به بناهای نوساز،</p> <p>۵T. اختلاف فرهنگی با گردشگران،</p> <p>۶T. حضور گردشگران و تخریب باغات و منبع اقتصادی روستائیان،</p> <p>۷T. بی توجهی به فرهنگ و سنن محلی (لباسهای محلی و موسیقی و ...)</p> <p>۸T. بی برنامه بودن الگوهای گردشگری در منطقه،</p>	<p>۱O. تهیه و اجرای طرح بهسازی بافت با ارزش توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به علت معماری بینظیر،</p> <p>۲O. نزدیکی به شهر مینودشت به لحاظ دریافت خدمات،</p> <p>۳O. جاذبه‌های محیط طبیعی و بافت کالبدی بینظیر روستا در راستای جذب گردشگر،</p> <p>۴O. وجود آژانس‌ها و تورهای گردشگری بخصوص اکوتوریسم در راستای جاذبه‌های محیطی و تاریخی،</p> <p>۵O. وجود زمینه سرمایه‌گذاری دولتی در ایجاد کاربریهای تجاری-تفریحی جهت رفاه حال مسافران،</p> <p>۶O. افزایش انگیزه بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در این مناطق،</p>	<p>۱W. ضعف برخورداری از امکانات رفاهی-زیربنایی،</p> <p>۲W. نامناسب بودن تسهیلات و تجهیزات اقامتی و رفاهی،</p> <p>۳W. نامناسب بودن زیرساختهای محیطی و کالبدی،</p> <p>۴W. ناشناخته ماندن جاذبه‌های طبیعی و گردشگری روستا.</p> <p>۵W. عدم آشنایی مردم و بی توجهی مسئولان به گردشگری،</p> <p>۶W. تعارض میان فرهنگ گردشگران و روستائیان،</p> <p>۷W. عدم تمایل مردم روستا جهت سرمایه‌گذاری در گردشگری،</p>	<p>۱S. برخورداری منطقه جغرافیایی از پیشینه تاریخی هزارساله،</p> <p>۲S. استقرار در دامنه‌های پر شیب کوهستانی و ارتفاعات جنگلی در شیار دره‌ای رودخانه چهل چای،</p> <p>۳S. آب و هوای مطلوب و ریزش‌های جوی مناسب،</p> <p>۴S. چشم انداز منحصر به فرد روستا با وجود جنگلهای انبوه هیرکانی،</p> <p>۵S. وجود ارتفاعات و قله مرتفع جهت انجام ورزشها و تفریحاتی مانند پاراگلایدر و کوهنوردی،</p> <p>۶S. وجود نشانه‌ها و عناصر شاخص معماری با مصالح بومی و جزئیات اجرایی سنتی (الگوهای معماری، بازوها و نرده‌ها و ...)</p> <p>۷S. اهمیت دادن مردم به برگزاری مراسم‌های سنتی مذهبی،</p> <p>۸S. دیدگاه مثبت روستائیان جهت حضور گردشگران در داخل روستا،</p>

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

عوامل داخلی موثر بر روستا در ابعاد محیطی - ب- نقاط ضعف

مهمترین نقاط ضعف روستا با کمترین رتبه در این گروه شامل «ضعف برخورداری از امکانات رفاهی- زیربنایی و نامناسب بودن تسهیلات و تجهیزات اقامتی و رفاهی در روستا است. قوت محیط زیبای بکر و طبیعی و امکانات تفریحی براساس این عامل، نقاط ضعف روستا را به عنوان یک عامل بازدارنده ورود گردشگر، کم اهمیت جلوه می‌دهد (جدول ۲).

در ماتریس عوامل داخلی، مجموع امتیازات نهایی عوامل داخلی ۳/۰۷ برآورد گردیده است. این امتیاز بیانگر قوت نه چندان زیاد روستای قلعه قافه پایین در قوت عوامل داخلی است (جدول ۴).

کالبدی، اجتماعی و اقتصادی

الف- نقاط قوت

تحلیل مولفه‌های ستون نقاط قوت بیانگر این است که مولفه «چشم‌انداز منحصر به فرد روستا با دامنه‌های سرسبز و تراس‌بندی اراضی زراعی و جنگل‌های هیرکانی» و «وجود ارتفاعات و قله مرتفع جهت انجام ورزش‌ها و تفریحاتی مانند پاراگلایدر و کوهنوردی» با نمره ۰/۱۱۵ به عنوان مهمترین نقطه قوت و مولفه‌های برخورداری منطقه جغرافیایی از پیشینه تاریخی هزارساله، اهمیت دادن مردم به برگزاری مراسم‌های سنتی مذهبی و دیدگاه مثبت روستائیان جهت حضور گردشگران در داخل روستا، از اهمیت کمتری در نقاط قوت روستا مطرح هستند (جدول ۲).

عوامل خارجی موثر بر روستا در ابعاد محیطی -

کالبدی، اجتماعی و اقتصادی

ج- فرصت‌ها

چهار عامل اول در گروه فرصت‌های گردشگری روستا، از امتیاز یکسان و بالایی برخوردارند. این عوامل شامل «تهیه و اجرای طرح بهسازی بافت با ارزش توسط بنیاد

مسکن انقلاب اسلامی به علت معماری بی‌نظیر، نزدیکی به شهر مینودشت به لحاظ دریافت خدمات، جاذبه‌های محیط طبیعی و بافت کالبدی بی‌نظیر روستا در راستای جذب گردشگر و وجود آژانس‌ها و تورهای گردشگری بخصوص اکوتوریسم در راستای جاذبه‌های محیطی و تاریخی» هستند. (جدول ۳).

جدول ۲. ماتریس ارزیابی عوامل موثر بر برنامه ریزی گردشگری (عوامل داخلی) در روستای قلعه قافه پایین

نقاط قوت (S)		
امتیاز وزنی	رتبه	وزن
۰/۱۲	۱	۰/۰۴
S1. برخورداری از پیشینه تاریخی هزارساله		
۰/۲	۲	۰/۰۵
S2. استقرار در دامنه‌های پر شیب کوهستانی و ارتفاعات جنگلی در شیار دره ای رودخانه چهل چای		
۰/۲	۲	۰/۰۵
S3. آب و هوای مطلوب و ریزش‌های جوی مناسب		
۰/۵۷۵	۵	۰/۱۱۵
S4. چشم‌انداز منحصر به فرد روستا با دامنه‌های سرسبز و تراس بندی اراضی زراعی و جنگلهای هیرکانی		
۰/۵۷۵	۵	۰/۱۱۵
S5. وجود ارتفاعات و قله مرتفع جهت انجام ورزشها و تفریحاتی مانند پاراگلایدر و کوهنوردی		
۰/۲	۲	۰/۰۵
S6. وجود نشانه‌ها و عناصر شاخص معماری با مصالح بومی و جزئیات اجرایی سنتی،		
۰/۱۲	۱	۰/۰۴
S7. اهمیت دادن مردم به برگزاری مراسم‌های سنتی مذهبی		
۰/۱۲	۱	۰/۰۴
S8. دیدگاه مثبت روستائیان جهت حضور گردشگران در داخل روستا		
نقاط ضعف (W)		
امتیاز وزنی	رتبه	وزن
۰/۱۵	۲	۰/۰۵
W1. ضعف برخورداری از امکانات رفاهی- زیربنایی		
۰/۱۵	۲	۰/۰۵
W2. نامناسب بودن تسهیلات و تجهیزات اقامتی و رفاهی		
۰/۳	۳	۰/۰۷۵
W3. نامناسب بودن زیرساختهای محیطی و کالبدی		
۰/۳	۳	۰/۰۷۵
W4. ناشناخته ماندن جاذبه‌های طبیعی و گردشگری روستا		
۰/۳	۳	۰/۰۷۵
W5. عدم آشنایی مردم و بی‌توجهی مسئولان به گردشگری		
۰/۵	۴	۰/۱
W6. تعارض میان فرهنگ گردشگران و روستائیان		
۰/۳	۳	۰/۰۷۵
W7. عدم تمایل مردم روستا جهت سرمایه‌گذاری در گردشگری روستایشان		
۳/۰۷		۱
مجموع		

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

د- تهدیدها

در میان عوامل تهدید کننده برنامه ریزی گردشگری در روستای کوهستانی قلعه قافه پایین، عوامل «ناپایداری محیط زیست در پی بحران‌های تخریب و مخاطرات محیطی، تضعیف چشم‌انداز کالبدی در اثر تغییر کاربری جنگل و مزارع، اختلاف فرهنگی با گردشگران، حضور گردشگران و تخریب باغات و منبع اقتصادی روستائیان و بی‌توجهی به فرهنگ و سنن محلی (لباس‌های محلی، جشنواره و موسیقی و غیره)» از بیشترین اهمیت برخوردارند (جدول ۳).

شده است. بدین ترتیب، در مجموع تعداد ۱۴ نقطه قوت و فرصت به عنوان مزیت‌ها و ۱۵ نقطه ضعف و تهدید به عنوان محدودیت‌ها و تنگناهای پیش‌روی روستای کوهستانی قلعه قافه پایین جهت توسعه گردشگری قابل شناسایی است.

جدول ۴. ماتریس عوامل داخلی و خارجی

۳/۰۷	مجموع امتیاز نهایی عوامل داخلی
۴/۲	مجموع امتیاز نهایی عوامل خارجی

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

اگر مجموع امتیازات نهایی عوامل داخلی کمتر از ۳ باشد بدین معنی است که مناطق از نظر عوامل داخلی دچار ضعف هستند و اگر این نمره بیش از ۳ باشد بیانگر این است که مناطق از نظر عوامل درونی دارای قوت است. در تحلیل

در چارچوب ابعاد توسعه یکپارچه روستایی (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، اکولوژیکی و نهادی) روستایی قلعه قافه پایین، تعداد ۹ قوت داخلی در برابر ۷ نقطه ضعف داخلی و تعداد ۶ فرصت خارجی در برابر ۸ تهدید خارجی شناسایی

عوامل داخلی و خارجی مجمع امتیازات به صورت ذیل به دست آمده است:

جدول ۳. ماتریس ارزیابی عوامل موثر بر برنامه‌ریزی گردشگری (عوامل خارجی) در روستای قلعه قافه پایین

امتیاز وزنی	رتبه	وزن	فرصت‌ها (O)
۰/۰۵	۵	۰/۱	O1. تهیه و اجرای طرح بهسازی بافت با ارزش توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به علت معماری بینظیر
۰/۰۵	۵	۰/۱	O2. نزدیکی به شهر مینودشت به لحاظ دریافت خدمات،
۰/۰۵	۵	۰/۱	O3. جاذبه های محیط طبیعی و بافت کالبدی بینظیر روستا در راستای جذب گردشگر
۰/۰۵	۵	۰/۱	O4. وجود آژانس ها و تورهای گردشگری بخصوص اکوتوریسم در راستای جاذبه های محیطی و تاریخی
۰/۱۵	۳	۰/۰۵	O5. وجود زمینه سرمایه گذاری دولتی در ایجاد کاربریهای تجاری- تفریحی جهت رفاه حال مسافران
۰/۱۵	۳	۰/۰۵	O6. افزایش انگیزه بخش خصوصی به سرمایه- گذاری در این مناطق
امتیاز وزنی	رتبه	وزن	تهدیدها (T)
۰/۲۸	۴	۰/۰۷	T1. ناپایداری محیط زیست در پی بحران های تخریب و مخاطرات محیطی
۰/۲۸	۴	۰/۰۷	T2. تضعیف چشم انداز کالبدی در اثر تغییر کاربری جنگل و مزارع
۰/۱۵	۳	۰/۰۵	T3. آلودگی های زیست محیطی ناشی از بازدید مردم از روستا
۰/۲	۴	۰/۰۵	T4. ساخت وساز بی رویه و تبدیل بناهای بافت قدیمی و با ارزش به بناهای نوساز
۰/۲۸	۴	۰/۰۷	T5. اختلاف فرهنگی با گردشگران
۰/۲۸	۴	۰/۰۷	T6. حضور گردشگران و تخریب باغات و منبع اقتصادی روستائیان
۰/۲۸	۴	۰/۰۷	T7. بی توجهی به فرهنگ و سنن محلی (لباسهای محلی، جشنواره و موسیقی و ..)
۰/۱۵	۳	۰/۰۵	T1. بی برنامه بودن الگوهای گردشگری در منطقه
۴/۲		۱	مجموع

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

۴. بحث و نتیجه گیری

امروزه گردشگری روستایی در جهان گردشگری روستایی به طور فزاینده‌ای بصورت یک نوشدارو، افزایش دهنده توان اقتصادی، بالابرنده قابلیت زیست در نواحی دورافتاده؛ محرک حیات سکونتگاه‌ها به حساب می‌آید و مبنای با ارزش اشتغالزایی و مصادف و همراه با سیاست‌های کشاورزی می‌باشد که می‌تواند در توسعه روستایی نقش موثری داشته باشد (شارپلی^۱، ۱۳۸۰: ۵۶).

از آنجایی که گردشگری روستایی می‌تواند با ایجاد فعالیت‌های مکمل کشاورزی، زمینه افزایش درآمد خانوارهای روستایی و اشتغالزایی را فراهم کند، در چارچوب توسعه روستایی مورد توجه قرار می‌گیرد، چنانکه بهبود کیفیت زندگی و ایجاد معیشت پایدار روستایی را در چارچوب افزایش مشارکت‌پذیری روستائیان در پروژه‌های گردشگری، همراه با توجه بیشتر به حفاظت محیط‌زیست روستایی در قالب توسعه روستایی پایدار به همراه دارد.

در ماتریس تحلیل عوامل داخلی، مجموع امتیاز نهایی ۳/۰۷ محاسبه شده است. این امتیاز بیانگر این است که روستا از نظر عوامل داخلی دارای قوت است. در ماتریس تحلیل عوامل خارجی، مجموع امتیاز نهایی ۴/۲ محاسبه شده است. این امتیاز بیانگر این است که روستا از نظر عوامل خارجی دارای فرصت است (جدول ۴).

بنابراین، در یک جمع‌بندی و تحلیل ساده می‌توان گفت که آستانه‌ی آسیب‌پذیری این روستا بسیار بالا بوده و نیازمند بازنگری و ارایه سیاست‌های مناسب در جهت رفع ضعف‌ها و پرهیز از تهدیدها است. ماتریس برنامه‌ریزی کمی، ماتریس عوامل داخلی IFE و عوامل خارجی EFE، عواملی که به عنوان متغیرهای برونزا و درونزا عمل می‌کنند و می‌توانند در فعالیت مناطق تاثیرگذار باشند، جهت برطرف نمودن یا تقلیل نقاط ضعف و تهدیدها و تقویت و بهبود نقاط قوت و فرصت‌های موجود، در ارتباط با گردشگری در روستای مورد مطالعه و ارائه الگوی برنامه‌ریزی، استفاده شده است.

¹Sharpley

بنابراین با توجه به نتایج بدست آمده عوامل داخلی و نقاط قوت گردشگری روستایی در روستای قلعه قافه اعم از چشم‌انداز منحصر به فرد روستا با دامنه‌های سرسبز و تراس-بندی اراضی زراعی و جنگل‌های هیرکانی و وجود ارتفاعات و قله مرتفع جهت انجام ورزش‌ها و تفریحاتی مانند پاراگلایدر و کوهنوردی مستعد بودن منطقه برای سرمایه‌گذاری، و نقاط ضعف آن همچون عدم تمایل مردم بومی به سرمایه‌گذاری در این بخش، نامناسب بودن زیرساختها برای برنامه ریزی توسعه پایدار گردشگری و ضعف برخورداری از امکانات رفاهی- زیربنایی و نامناسب بودن تسهیلات و تجهیزات اقامتی و رفاهی در روستا به نوعی نقش موثری در صنعت گردشگری داشته‌اند. اما از عوامل خارجی و فرصت‌ها نیز می‌توان به انگیزه بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری، انگیزه مسافران به منظور گذران اوقات فراغت و وجود قطب‌های بزرگ جمعیتی در اطراف منطقه، تهیه و اجرای طرح بهسازی بافت با ارزش توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به علت معماری بی نظیر، نزدیکی به شهر مینودشت به لحاظ دریافت خدمات، جاذبه های محیط طبیعی و بافت کالبدی بی نظیر روستا در راستای جذب گردشگر و وجود آژانس‌ها و تورهای گردشگری بخصوص اکوتوریسم در راستای جاذبه‌های محیطی و تاریخی اشاره نمود. هم چنین از عوامل منفی یا تهدیدها نیز می‌توان به افزایش قیمت زمین، بورس، رانت وزمین خواری، تخلفات اجتماعی و آلودگی محیط‌زیست، ناپایداری محیط‌زیست در پی بحران‌های تخریب و مخاطرات محیطی، تضعیف چشم‌انداز کالبدی در اثر تغییر کاربری جنگل و مزارع، اختلاف فرهنگی با گردشگران، حضور گردشگران و تخریب باغات و منبع اقتصادی روستائیان و بی‌توجهی به فرهنگ و سنن محلی (لباس‌های محلی، جشنواره و موسیقی) نیز اشاره کرد که هر یک نقش

منفی توسعه این صنعت بوده است. اما با استناد به اطلاعات کسب شده در واقع با استفاده از تعدیل نیروهای منفی و برنامه‌ریزی درامر توسعه می‌توان به سمتی پیش رفت که هرچه بیشتر عوامل مثبت و انگیزشی افزایش یافته و منجر به پایداری منطقه گردد. طبق مطالعات بدست آمده اکوتوریسم با توجه به تجربیات جهانی به بهبود شرایط زیستی نسبت به پیشرفت و تجهیز اقتصادی و کیفیت اشتغال کمک می‌نماید که این مهم تقریباً در تمام مناطقی که گردشگری می‌تواند پتانسیل های منطقه را ارتقاء دهد، حائز اهمیت است. همچنین تاثیرات کالبدی و به ویژه حرکت در مسیر توسعه پایدار طی مطالعاتی که در پیشینه موضوع نیز بررسی گردید به این مسئله صحنه می‌گذارد که اساساً برنامه ریزی در جهت گردشگری پایدار روند توسعه را فزونی می‌بخشد. این نتایج با یافته‌های کیاکجوری و کاکرودی (۱۳۹۴)، کرمی‌دهکردی و همکاران (۱۳۹۱)، جعفریان و اسکندریان (۱۳۹۵)، حسونند و حسونند (۱۳۹۰)، دان (۲۰۰۸) مطابقت دارد. فاکتورهای زیست‌محیطی ارتباط مستقیمی با حیات انسانی دارد، حضور جوامع انسانی از گذشته‌های دور تا امروز، در سایه شرایط زیست‌محیطی مساعد، توجیه می‌گردد. وجود عوامل طبیعی کوهستانی در محل استقرار روستای قلعه قافه پایین، توانسته محل جذبی برای جوامع انسانی ساکن در آن باشد. براساس منابع طبیعی فراوان، حاصلخیزی خاک و بارش کافی باران، همواره کشاورزی دیم به واسطه‌ی وجود رودخانه‌های دائمی وجود داشته و منبع شکل‌گیری کشاورزی و باغداری آن به شکل امروز شده است. با این همه عوامل قوت از محیط طبیعی منطقه، روستا از توریسم روستایی و اکوتوریسم بهره‌مطلوبی حاصل نکرده است و برنامه‌ریزی‌ها در این خصوص با ضعف روبرو بوده است.

- تمرکز عمده فعالیت‌های توریستی بر بهره‌برداری از منابع و جاذبه‌های موجود به منظور کسب درآمد مردم محلی و اشتغالزایی.

راهبردهای تنوع (ST)

در راهبردهای تنوع بخشی که بر نقاط قوت درونی و تهدیدهای بیرونی متمرکز است راهکارهای زیر به منظور تامین برخی از نیازمندی‌های نواحی روستایی در جهت رفع تهدیدها ارائه می‌شود:

- تنوع بخشی به امکانات فعالیت‌ها و خدمات توریستی با به کارگیری ساکنان روستا در در فعالیت‌های مختلف با توجه به فرهنگ محلی مانند ایجاد اقامتگاه‌های بومگردی؛
- تقویت کشاورزی سنتی روستا به منظور بهره‌برداری مناسب از مناظر مزارع و باغات روستایی در راستای درآمدزایی و جلوگیری از تخریب پوشش گیاهی؛
- توسعه برنامه‌های تبلیغاتی برای معرفی جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی، معماری بومی و آداب و رسوم روستای قلعه قافه پایین؛
- تامین امنیت گردشگران در راستای بازدیدها از روستا و پیرامون آن.

راهبردهای بازنگری (WO)

در راهبردهای بازنگری ضمن تاکید بر نقاط ضعف درونی سعی بر بهره‌گیری از فرصت‌های بیرونی در جهت رفع نقاط ضعف فراروی گردشگری روستا می‌گردد. به این منظور راهکارهای زیر ارائه می‌شود:

- بازنگری قوانین و مقررات مالکیت مکان‌های توریستی پیرامون روستا به منظور بازدید عموم؛
- بازنگری نوع و نحوه بهره‌گیری از مشارکت مردم در توسعه گردشگری روستا؛
- بازنگری در ایجاد تجهیزات و امکانات و خدمات توریستی، با مشارکت نهادهای مختلف در روستا؛

از سویی دیگر، نوع و میزان مداخله در ساختار اجتماعی و اقتصادی و محیطی روستا، می‌تواند اثرات مثبت و تبعات منفی را نیز به همراه داشته باشد که بایستی در فرایند برنامه‌ریزی گردشگری روستایی مورد توجه قرار گیرد. آنچه از نتایج پژوهش حاضر در ارزیابی و بازنگری رویکردهای توسعه گردشگری روستایی برآورد می‌شود، این است که کارآمدترین نحوه مداخله در ساختار روستایی در رویکرد راهبردی ممکن می‌شود.

تدوین راهبردها

راهبردهای تهاجمی (SO)

در راهبردهای تهاجمی که تمرکز بر نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی استوار است راهکارهای زیر جهت بهره‌برداری از برتری‌های موجود به منظور توسعه گردشگری در روستای قلعه قافه پایین ارائه می‌شود:

- تاکید بر توسعه گردشگری طبیعی و گردشگری بومی به دلیل وجود مزیت‌های نسبی برای توسعه این نوع گردشگری در روستای قلعه قافه پایین شده است؛
- شناسایی و بهره‌گیری از جاذبه‌های توریستی روستا و پیرامون آن از جمله جنگل‌های هیرکانی و چشم‌اندازهای زیبای طبیعی کوهستان، شناسایی نواحی مستعد ورزش‌هایی مانند پاراگلایدر، مسیرهای کوهنوردی و غیره؛
- ایجاد تشکل‌های تعاونی مردمی و همچنین ترویج و آموزش گردشگری با استفاده از نیروهای متخصص و با تجربه از طریق برگزاری جلسه‌های متعدد با مردم روستای قلعه قافه پایین؛
- یکپارچه‌سازی کارکردهای گردشگری روستایی با ایجاد هماهنگی بین نهادها و بخش‌های مختلف مرتبط با صنعت گردشگری در شهرستان مینودشت؛
- تشویق بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری در روستای قلعه قافه پایین؛

نیز حفاظت از منابع پایه، مطرح نمود. ضمن اینکه هجوم گردشگران به تخریب منابع را به دنبال خواهد داشت. یکی دیگر از چالش‌های برنامه‌ریزی در این گونه روستاها، عدم امکان جلب تعداد کافی گردشگر است که سبب عدم تحقق انتظارات اقتصادی جامعه محلی است. توسعه اکوتوریسم که خود توسعه پایدار محلی را در روستا به دنبال دارد، نیازمند همراهی با توسعه پایدار منابع طبیعی مانند جنگل و کوهستان است. توسعه کنترل نشده گردشگری و هجوم ارزش‌های شهری مغایر با ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی جوامع محلی، می‌تواند به تخریب فرهنگ‌های بومی منتهی شود (میرسنجری، ۱۳۸۶: ۴۵).

اگر هدف از توسعه گردشگری روستایی، پایداری و ایفای نقش مثبت در زندگی مردم روستا است، نیازمند تعیین و توسعه راهکارهای بومی و خاص با توجه به مدیریت محیط زیست، توسعه مشارکت محلی، قوانین صریح و محکم، بازاریابی پایدار و برنامه‌ریزی واقع‌بینانه است. دولت بایستی این منطقه را در عمل، تبدیل به یک منطقه نمونه گردشگری کند، نقش تسهیل‌گری داشته باشد و به ویژه از طریق توسعه زیرساخت‌ها و ارائه خدمات علمی و مشاوره-ای، در سطح بالایی به حمایت مادی، اجتماعی-انتظامی و معنوی بپردازد.

وضعیت نامطلوب مدیریت گردشگری ناشی از هزینه-های بالای تامین نیاز گردشگران و کاهش سرمایه‌گذاری-های خارجی در این زمینه است. راهبردهای توسعه و اصلاح نهادهای مدیریت تخصصی در بخش‌های گردشگری و ایجاد ثبات در مدیریت و تقویت تبلیغات، همفکری میان مسئولان برنامه‌ریزی روستایی و تقویت اکوتوریست، توجه به گردشگری روستایی در منطقه، بهبود ساختارهای گردشگری و استفاده از تمامی پتانسیل‌های روستا، از مهمترین راهکارهای توسعه روستای قلعه قافه پایین است.

- بازنگری برگزاری کلاس‌های آموزشی برای مردم و گردشگران به منظور بهره‌گیری بهینه و هدفمند از منافع و آثار مثبت گردشگری.

راهبردهای تدافعی (WT)

در این راهبرد با تاکید بر رفع آسیب‌پذیری روستای قلعه قافه پایین راهکارهای زیر ارائه می‌شود:

- برگزاری نشست‌های توسعه سرمایه‌گذاری در گردشگری روستا به وسیله دهیاری و شورای روستا با مسئولان شهرستان؛

- توسعه تورهای گردشگری طبیعی، ایجاد زمین‌های ورزشی، ایجاد تاسیسات تفریحی ویژه نواحی کوهستانی مانند پاراگلایدر، تله کابین و غیره؛

- آموزش و اطلاع‌رسانی به مردم در نحوه برخورد با گردشگر و گردشگری به منظور جلوگیری از تعارض بین گردشگران و مردم که باید به گردشگران در زمینه فرهنگ و آداب و رسوم مردم روستا آموزش داده شود؛

- تدوین قوانین و مقررات ویژه جهت جلوگیری از تخریب اراضی جنگلی و طبیعی و ایجاد آلودگی زباله‌ها توسط گردشگران؛

- زمینه‌سازی و تشویق مردم محلی به مشارکت در جهت توسعه زیرساخت‌ها، تجهیزات و تسهیلات توریستی و کسب درآمد از این طریق و همچنین تشویق بخش خصوصی در زمینه‌هایی که مردم نمی‌توانند مشارکت و یا سرمایه‌گذاری کنند؛

- تقویت زمینه گردشگری از جمله تحقیقات شناسایی جاذبه‌های مختلف روستای قلعه قافه پایین به منظور ترغیب و تشویق مردم برای مسافرت به این روستا و توسعه گردشگری روستایی.

در نهایت اکوتوریسم را می‌توان به عنوان یک برنامه-ریزی دقیق در زمینه سودآوری مناسب برای جوامع محلی و

ملی و منطقه‌ای و محلی در زمینه توسعه گردشگری روستایی با رویکرد برنامه‌ریزی از پایین به بالا و مشارکتی ضروری است. موضوع مهم دیگر ایجاد ساختار و تشکیلات مناسب برای توسعه گردشگری روستایی در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی است که لازمه آن تقسیم کار و هماهنگی مناسب میان همه سطوح برنامه‌ریزی است. همچنین با توجه به ماهیت بین بخشی و چند بخشی برنامه‌ریزی توسعه گردشگری، نگرش یکپارچه و جامع در این زمینه ضروری است.

مشکل اصلی که در حال حاضر وجود دارد این است که در برنامه‌ها و طرح‌های ملی و منطقه‌ای جایگاه گردشگری روستایی بسیار ضعیف و نارساست و فقدان سیاست‌های راهبردی و ساختاری در آنها برای راهبری برنامه‌ها و طرح‌های توسعه‌ی گردشگری در سطح محلی کاملاً مشهود است. از طرف دیگر طرح‌ها و پروژه‌هایی که در سطح محلی برای توسعه‌ی گردشگری روستایی تهیه و اجرا می‌شوند، از وجود سیاست‌های راهبردی و ساختاری محرومند. بنابراین، ارتباط مناسب بین برنامه‌ها و طرح‌های

فهرست منابع

- اکبری، سعید، بمانیان، محمدرضا. ۱۳۸۷. "اکوتوریسم روستایی و نقش آن در توسعه پایدار روستای کندوان"، *روستا و توسعه*، سال ۱۱، شماره ۱، صص ۱۵۰-۱۳۱.
- بهرامی، رحمت‌الله، حبیبی، کیومرث، قادری، رضا. ۱۳۹۰. "برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری روستایی (مطالعه موردی: مناطق روستای استان کردستان)"، *پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری*، سال ۲، شماره ۳، صص ۷۴-۶۱.
- پیرس، جان و رایبسون، ریچارد کنت، ۱۳۸۲. "برنامه‌ریزی و مدیریت استراتژیک". ترجمه خلیلی شورینی. دکتر سهراب. انتشارات یادواره کتب. چاپ پنجم.
- جعفریان، محمد حسن؛ اسکندریان، ایرج و سلیمی‌سیحان، محمد رضا. ۱۳۹۵. "راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT (مورد مطالعه روستای لاسجرد شهرستان سمنان)". *جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس*، دوره هشتم، شماره ۳۰، صص ۱۵۹-۱۸۳.
- حسنوند، احسان و حسنوند، اسماعیل، ۱۳۹۰. "امکانسنجی گردشگری روستایی و آثار آن بر توسعه روستایی (بررسی موردی منطقه کهمان در شهرستان سلسله)"، *توسعه روستایی*، دوره ۳، شماره ۲، صص ۲۰۰-۱۸۷.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، مهدوی، داوود. ۱۳۸۴. "راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT دهستان لواسان کوچک"، *مدرس علوم انسانی*، دوره ۱۰، شماره ۲، صص ۳۰-۱.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و قادری، اسماعیل. ۱۳۸۱. "نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چهارچوب‌های نظریه‌ای)"، *مدرس علوم انسانی*، دوره ۶، شماره ۲، صص ۴۰-۲۳.
- زاهدی، شمس‌السادات، ۱۳۸۸. "گردشگری و توسعه پایدار"، *مطالعات جهانگردی*، شماره ۱۱، صص ۲۵.
- شارپلی، ریچارد. ۱۳۸۰. "گردشگری روستایی". ترجمه رحمت‌الله منشی‌زاده و فاطمه نصیری. تهران، انتشارات: نشر منشی. رهنمایی، محمدتقی. ۱۳۷۹. *طرح جامع گردشگری استان اردبیل*. ۱۵۵ صفحه.
- عظیمی، نورالدین و جمشیدیان، مجید. ۱۳۸۴. "بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی". *هنرهای زیبا*. شماره ۲۲، صص ۳۴-۲۵.
- قدمی، مصطفی. ۱۳۹۰. "ارزیابی و تدوین استراتژی مقصد در چارچوب توسعه پایدار گردشگری". *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*. شماره ۹، صص ۸۲-۵۹.

- کرمی‌دهکردی، مهدی، میرک‌زاده، علی‌اصغر و غیاثوند غیاثی، فرشته. ۱۳۹۱. "تحلیل عوامل موثر بر توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه روستاییان استان چهارمحال بختیاری"، *جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی*، سال ۲۳، شماره ۱. صص ۹۹-۱۱۲.
- کیاکجوری، داود و نگار عیسی کاکرودی، ۱۳۹۴. "امکان‌سنجی اکوتوریسم روستایی در روستای جواهرده رامسر با استفاده از مدل SWOT"، *اکوسیستم‌های طبیعی ایران*، سال ۶، شماره ۱ و ۲، صص ۱۱۱-۱۲۴.
- میرسنجری، میرمهرداد، ۱۳۸۶. "راهبرد اکوتوریسم بر پایه توسعه پایدار". *جنگل و مرتع*، شماره ۷۱. ص ۳۲.
- میرزایی، رحمت. ۱۳۸۸. "تاثیر توسعه گردشگری روستایی بر اشتغال در منطقه اورامانات کرمانشاه"، *روستا و توسعه*، سال ۱۲، شماره ۴. صص ۴۹-۷۶.
- هوشمند، محمد؛ مصطفوی، سید مهدی؛ احمدی شادمهری، محمد طاهر و محقق، اکرم. ۱۳۹۲. "بررسی تأثیر گردشگری بر کاهش فقر در کشورهای منتخب در حال توسعه". *برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، دوره ۲، شماره ۴، صص ۱۱-۲۸.

Akbari, Saeed .2006a. The Vernacular Landscape and Its Effects on Sustainable Work Environments in Territorial Villages. *The 8th International Conference on Humane Habitat (ICHH)*, Mumbai, India.

Choy, Dexter J, L., 1995. The quality of tourism employment, *tourism management*, V16, N2.

The International Ecotourism Society, 1993. Ecotourism Guidelines for Nature Tour Operators, *the International Ecotourism Society*, Burlington, VT, USA.

IUCN.1996. Guidelines for protected area management categories CNPPA with the assistance of WCMC. IUCN, Gland, *Switzerland and Cambridge*, UK.

Dhan B. G, 2008. ECOTOURISM IN BHUTAN, Extending its Benefits to Rural Communities, *Annals of Tourism Research*, Vol. 35, No. 2, pp. 489-508, www.elsevier.com.

Feasibility Study of Rural Ecotourism (Case study: Qaleh Qafeh Pa'in village in Minoodasht)

Masoumeh Rafiee^{*1}, Ph.D in Department of Human Geography, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Afsaneh Majidi, Ph.D in Department of Human Geography, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Received: 18 November 2020

Accepted: 1 March 2021

Abstract

Today, natural ecotourism has become more and more important not only as an endless source of income, but also as a sustainable development model. The present article has been compiled based on the strategic planning process, with the basic aim of identifying and prioritizing appropriate natural tourism strategies in the village of Qaleh Qafeh Pa'in. The pristine and extraordinary nature of the mountains and the historical background of this region have made Qaleh Qafeh Pa'in a very powerful village in terms of rural tourism. However, this village lacks the necessary facilities and equipment to accommodate tourists and also lacks the appropriate advertising capabilities to attract tourists. The research method in this study was descriptive-analytical and collecting information from library sources and authors' observations from the study area. The analysis is based on the SWOT analysis model, which ultimately leads to the presentation of four strategies. By obtaining four strategies and using the matrix of internal and external factors, the strategic tourism position of Qaleh Qafeh Pa'in village in Minoodasht county, has been determined. The results of this study indicate that the vulnerability threshold of this village is very high and needs to be reviewed and appropriate policies to address weaknesses and avoid threats. Also aggressive-development strategies are the most appropriate method of managing activities and practices and also using the strategic planning matrix, the best aggressive-development strategies were presented in the form of conclusions and practical suggestions.

Keywords: Ecotourism, Qaleh Qafeh Pa'in, Strategic Planning, SWOT Model.

^{*1} Corresponding Author: email: raha_rafie@yahoo.com

To cite this article:

Rafiee, M., Majidi, A (2021), Feasibility Study of Rural Ecotourism (Case study: Qaleh Qafeh Pa'in village in Minoodasht), Journal of Geographical Studies of Mountainous Areas, 2(5), 59-75. Doi:10.52547/gsma.2.1.59